

Tungtvannssaken i enda en ny tapning

OLAV NJØLSTAD

Odd Karsten Tveits fremstilling av tungtvannssaken er rik på detaljer, men fattig på kontekst, hevder dr. philos. Olav Njølstad, som arbeider som historiker ved Institutt for forsvarsstudier. Tveits nye kildemateriale svekker mistanken om en norsk-israelsk sammenheng, skriver Njølstad, og konkluderer med at Norge har lite å skamme seg over i forbindelse med salget av tungtvann til Israel.

Mye av forventningene til Odd Karsten Tveits bok «Alt for Israel» har dreiet seg om hvorvidt den ville bringe større klarhet i tungtvannssaken, dvs. omstendighetene rundt den hemmelige avtalen fra 1959 om salg av 20 tonn norskprodusert tungtvann til bruk i den israelske Dimona-reaktoren. Hvordan kom handelen i stand? Hvem var pådriverne på norsk side? Hvilke motiver hadde de? Og fremfor alt: Hvor meget forsto de norske aktører av Israels hensikter?

La det med en gang være sagt at Tveit frembringer mye nytt og spennende stoff om disse spørsmålene. Selv om boken ikke byr på noen store sensasjoner, bidrar den til at mange biter faller på plass, særlig om beslutningsprosessen på norsk og israelsk side. Her er det utført et imponerende historisk detektivarbeid.

Tveits behandling av tungtvannssaken er imidlertid ikke uproblematisk. For en historiker er det særlig to innvendinger som melder seg:

1. *Rik på detaljer, fattig på kontekst.* Tveit byr på en rekke nye detaljer om de beslutninger som ledet frem til det norske tungtvannssalget. Han bekrefter antagelsen om at det fra norsk side særlig var det private industriskapet Noratom som var pådriveren bak handelen. Motivet var å sikre seg byggekontrakten på den uranreaktoren som tungtvannet skulle brukes i. Noratoms ledelse besto for en stor del av de samme menn som hadde bygget den norske forsøksreaktoren på Kjeller, og nå håpet de å gjøre lille Norge til storeksportør av reaktorteknologi. Israel-handelen var tenkt som begynnelsen på et kommersielt eventyr, og tungtvannet var agnet som skulle få israelerne til å bite på kroken. Ironien i dette, som Tveit

mesterlig får frem, er at det var nordmennene som gikk på kroken. Israel, som alt hadde inngått en hemmelig samarbeidsavtale med Frankrike, hadde ingen reell interesse av den norske reaktorteknologien. Man bare lot som for å sikre seg tungtvannet.

Blant godbitene er også Tveits påvisning av at tungtvannsprodusenten Norsk Hydro slett ikke ønsket noen handel med Israel. Nok en gang lå det kommersielle hensyn bak, men her med omvendt fortegn: Hydro var i ferd med å etablere seg på det arabiske kunstgjødselmarkedet, og fryktet konsekvensene dersom egyptisk etterretning fikk nyss om tungtvannssalget.

De mange interessante detaljene i Tveits bok kan imidlertid ikke skjule at fremstillingen er svak når det gjelder kontekst. Denne innvendig har ekstra gyldighet i tungtvannssaken, fordi den berører så mange innflette temaer som ikke kan forutsettes kjent av leseren, og som heller ikke kan ignoreres dersom man virkelig ønsker å forstå Norges rolle i saken. Det Tveit aldri makter å få frem – og det er ikke kildematerialets skyld! – er hvor naturlig Israel på mange måter var som atomenergi-samarbeidspartner for Norge. Ved å dvele for sterkt ved det oppsiktsvekkende i tungt-

“ At de norske pådriverne bak tungtvannssalget må antas å ha handlet i god tro, betyr selvsagt ikke at de nødvendigvis ville ha motsatt seg salget dersom de hadde visst hva tungtvannet egentlig skulle brukes til ”

vannssalget, kan saken derfor lett bli snudd på hodet.

Tveit går langt på vei i denne fellen. I hans fremstilling fremstår tungtvannssalget først og fremst som en anomali, og derved noe som krever en særskilt forklaring – det spøker Mossad-samarbeid og konspirasjon mellom linjene! Men når tungtvannssalget kom i stand, skyldtes det ikke minst at det fra et norsk synspunkt fremsto ikke bare som moralsk riktig, men også som naturlig å bistå det israelske atomenergiprojektet. Med det kildematerialet Tveit har til rådighet, er det overraskende at han ikke legger større vekt på de mange parallelle norsk-israelske erfaringene når det gjaldt atomenergiprojektet. Som vi straks skal se, er det nemlig grunn til å tro at det var dette erfaringsfellesskapet som gjorde at så forstandige folk som Gunnar Randers og Jens Christian Hauge festet lit til de israelske forsikringene om at tungt-

TUNGTVANNSSALGET: Selv om det neppe har vært Odd Karsten Tveits hensikt, viser hans bok at Norge har lite å skamme seg over i forbindelse med selve tungtvannssalget, skriver vår kronikor. Foto: HILDE HOLTHE-BERG

vannet bare ville bli brukt til sivile formål.

2. *Tendensiøs undertekst.* Kjernepunktet i tungtvannssaken er jo nettopp hvor meget de norske aktørene forsto av Israels hensikter. Er det ikke mest nærliggende å tro at Randers og Hauge både visste, og stilltiende aksepterte, hva tungtvannet og den planlagte reaktoren skulle brukes til? I så fall bidro de jo både til å føre norske myndigheter bak lyset, og til å undergrave det internasjonale kontrollsystemet som var i ferd med å etableres på atomenergisektoren, bl.a. med Norges hjelp.

Tveit gir ikke noe klart svar på disse spørsmålene. Hans teknikk er snarere å legge «fakta» på bordet, og overlate til leseren å trekke konklusjonen selv. Det høres fint ut, men åpner for manipulasjoner. Mye i Tveits fremstilling synes da også å skulle lede leseren henimot den konklusjon at Randers og Hauge – for ikke å snakke om Haakon Lie! – både ble brukt og vilig lot seg bruke av sine israelske venner i tungtvannssaken. Det finnes imidlertid ingen håndfaste beviser for dette, og Tveit vokter seg nøye for å fremsette slike påstander i klartekst. Men det finnes en konspiratorisk undertone i fremstillingen, fremkalt gjennom en systematisk nedtoning av de elementer i kildematerialet som peker mot andre konklusjoner og en tilsvarende fokusering på alt som kan bidra til å holde liv i mistanken om en sammensvergelse.

Dette er desto mer påfallende fordi det nye kildematerialet helt opplagt bidrar til å svekke grunnlaget for slike mistanker. I stedet tyder det meste nå på at folk som Hauge og Randers faktisk festet lit til de israelske forsikringene om at tungtvannet bare ville bli brukt til fredelige formål. De innså selvsagt at israelerne på sikt kunne skaffe seg teknisk innsikt som ville gjøre det mulig for dem å starte et vå-

“ De mange interessante detaljene i Tveits bok kan imidlertid ikke skjule at fremstillingen er svak når det gjelder kontekst ”

penprogram, men de antok at dette hverken var eller ville komme til å bli noen aktuell problemstilling.

Så kan man naturligvis si at så naive har ingen lov til å være. Men poenget er nettopp at den norske stillingen ikke var grunnnet på naivitet, men på en særnorsk erfaringsbakgrunn – stort sett utelatt i Tveits fremstilling – som gjorde den israelske forklaringen på tungtvannskjøpet fullkommen plausibel i norske ører. Arkitektene bak den norske moderniseringsstaten hadde ikke vanskelig for å bli oppglødd av de israelske visjonene om å bruke atomenergien til å avhjelpe landets mangel på elektrisk kraft

“ Hydro var i ferd med å etablere seg på det arabiske kunstgjødselmarkedet, og fryktet konsekvensene dersom egyptisk etterretning fikk nyss om tungtvannssalget ”

og ferskvann. Heller ikke var det fra deres synsvinkel noe spesielt urovekkende i den tette koblingen mellom det israelske forsvaret og landets atomenergiminister, det var jo nøkkelig slik Hauge og Randers til å begynte med hadde organisert den samme virksomheten i Norge. Videre

hadde begge land fått erfare hvordan USA og Storbritannia hadde forsøkt å legge hindringer i veien for deres atomenergi programmer, noe som gjorde det lett for de norske aktørene å forstå – eller snarere å tro at de forsto – hvorfor Israel ikke ønsket å kjøpe tungtvann fra noen av disse landene. På samme måte visste nordmennene fra sitt eget samarbeid med Frankrike at franske atomenergimyndigheter voktet meget nøye på sine teknologiske reaktorhemmeligheter. Når israelerne fortalte Randers og Hauge at de ikke kunne tillate full norsk inspeksjonsrett fordi dette ville kunne blottstille franske kommersielle hemmeligheter, var dette derfor en forklaring som bekreftet nordmennenes egne erfaringer.

At de norske pådriverne bak tungtvannssalget må antas å ha handlet i god tro, betyr selvsagt ikke at de nødvendigvis ville ha motsatt seg salget dersom de hadde visst hva tungtvannet egentlig skulle brukes til – heller ikke at de noensinne har ønsket handelen ugjort. Det er imidlertid ikke dette tungtvannssaken dreier seg om. Den dreier seg i stedet om hvorvidt det er grunnlag for å hevde, slik Dagbladets redaktør Harald Stanghelle nylig gjorde i en kommentar, at det norske tungtvannssalget til Israel var en forbytersk handling (underforstått at sentrale norske beslutningstagere forsto at salget var i strid med norsk ikke-spreddingspolitikk). Selv om det nettopp har vært Tveits hensikt, viser hans bok – og enda mer kildene den bygger på – at Norge har lite å skamme seg over i forbindelse med selve salget.

Utenriksdepartementets senere håndtering av saken, og da særlig mangelen på inspeksjon av tungtvannet etter at Israel i 1968 unnlot å underrette ikke-spreddingsavtalen, må det derimot fortsatt settes et stort spørsmålsteget ved.